

<http://www.diva-portal.org>

Postprint

This is the accepted version of a chapter published in *Stockholm Centre for Commercial Law Årsbok XVII*.

Citation for the original published chapter:

Lönnborg, M. (2026)

Framväxten av försäkringsmarknaden och August Strindberg

In: Emil Elgebrant och Alexandra Park Larsson (ed.), *Stockholm Centre for*

Commercial Law Årsbok XVII (pp. 339-355). Stockholm: Jure

Stockholm Centre for Commercial Law

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-59332>

Stockholm Centre for Commercial Law Årsbok XVII

Redaktörer

EMIL ELGEBRANT OCH
ALEXANDRA PARK LARSSON

Stockholm Centre for Commercial Law
Juridiska fakulteten

Framväxten av försäkringsmarknaden och August Strindberg

MIKAEL LÖNNBORG*

Inledning

Det här kapitlet handlar om det svenska försäkringsväsendets framväxt och avslutas med en diskussion om August Strindberg och ett par av hans ”insatser” när marknaden formerades på 1870-talet. Den här framställningen ska komplettera Cecilia Falkmans kapitel i föreliggande volym, som också behandlar försäkringar och Strindberg men från ett litteraturvetenskapligt perspektiv kopplat till marknadsföring. För att sätta in denna historia ska här diskuteras försäkringsmarknadens utformning och hur den förändrades efter bildandet av det första försäkringsaktiebolaget 1855. Dessutom om framväxten av en specifik lagstiftning för att stabilisera den nya näringen. Försäkring handlar, enkelt uttryckt, om riskfördelning inom ett kollektiv för att lindra ekonomiska bördor av olika olyckshändelser. Detta har funnits i olika former över lång tid men hur blev försäkring en kommersiell och legitim tjänst som blivit en naturlig del av samhället?

Försäkringsmarknaden före 1855

Försäkring har funnits sedan framväxten av samhällen, där individer eller samhället försökt undvika verkningar av bränder, fartygsförlisningar, sjukdom och dödsfall. De ursprungliga försäkringsgrenarna var sjö-, brand- och livförsäkring. Här kommer enbart brand- och livförsäkring att diskuteras. På landsbygden fanns i Sverige från 1300-talet och fram till 1856 den så kallade brandstoden, där människorna ömsesidigt hjälpte varandra efter en elds-

* Mikael Lönnborg är professor i företagsekonomi vid Södertörns Högskola, institutionen för Samhällsvetenskaper. Bidraget baseras på ett anförande vid seminariet ”Strindberg och försäkringarna” arrangerat av forskningsavdelningen för skadeståndsrätt i samarbete med *The Swedish Network for Law and Literature* den 19 november 2025.

våda. Även i städerna fanns från 1700-talet brandstodsbolag som hanterade riskerna med bränder. Den tidigaste svenska försäkringsformen var således brandstoden som redan från medeltiden organiserades som en ömsesidig och halvofficiell institution.¹ Brandstoden var framgångsrik med att fördela risker i ett förindustriellt bondesamhälle, men systemet förändrades inte i takt med samhällets omvandling. Ett omfattande problem var att större försäkringsobjekt som exempelvis herrgårdar, kyrkor, bruk och fabriker inte kunde få ett ordentligt skydd. Lokala sockenbolag bildades för att försäkra dessa objekt men var inte tillräckligt för större byggnader. Ett nationellt bolag, Allmänna Brandförsäkringsverket, bildades på initiativ av regeringen 1782 för att försäkra byggnader både på landsbygden och i städer.²

Brandstoden ersattes under första hälften av 1840-talet successivt av socken- och länsbolag som försäkrade både fast och lös egendom. Medlemskap i dessa bolag var frivilligt och verksamheten finansierades genom avgifter som uttaxerades årsvis i efterskott, beroende på skadornas omfattning. Detta medförde att det inte var möjligt att förutsäga premiernas storlek eftersom dessa kunde ändras. Det fanns ingen premiereserv som kunde täcka större förluster och därför var det inte möjligt med ”fasta premier”. Det saknades således bolag som bestämde premier som inte kunde ändras under avtalstidens gång. Det var ett problem, ett annat var frånvaron av institut som kunde tillgodose behovet av försäkringsskydd för löseegendom och personförsäkring samt industriella anläggningar.³

Det större intresset för och behovet av försäkring visade sig inte endast i att nya inhemska ömsesidiga bolag bildades utan också i ökad aktivitet från utländska bolag. Den ömsesidiga företagsformen, det vill säga att försäkringstagarna också var bolagets ägare, hade emellertid under denna period vissa begränsningar. Det fanns således ingen möjlighet att exakt veta hur stor premien skulle bli, samtidigt som bolagen inte kunde ta emot stora försäkringsobjekt, vilket öppnade för utländska försäkringsbolag att komma in på den svenska marknaden. Det brittiska bolaget Phoenix var först på den svenska marknaden och etablerade sig i landet redan 1805. I mitten av

¹ Söderberg, T., Försäkringsväsendets historia i Sverige intill Karl Johanstiden, Stockholm 1935.

² Bucht, O., Försäkringsväsendets företagsformer från antiken till våra dagar, Stockholm 1936. Åmark, K., Allmänna brandförsäkringsverket 1782–1932. Minnesskrift, Stockholm 1932.

³ Bergander, B., Försäkringsväsendet i Sverige 1814–1914, Stockholm 1967, s. 39 f.

1800-talet hårdnade konkurrensen då en rad utländska brand- och livbolag upprättade agenturer i Stockholm, Göteborg och Malmö.⁴

Parallellt med utvecklingen av dessa statligt drivna bolag grundades andra länsbaserade företag och takten i etableringen av ömsesidiga försäkringsbolag ökade avsevärt fram till 1830-talet. I början av 1850-talet verkade cirka 80 inhemska och ömsesidiga bolag på lokal eller länsnivå, men försäkringsrisker i storskaliga industriella investeringar kunde till exempel inte hanteras av dessa organisationer. Det enda alternativet var att placera dessa risker var således hos utländska försäkringsbolag. På 1850-talet fanns 16 utländska försäkringsbolag verksamma på den svenska marknaden. Ytterligare 50 bolag följde efter under de följande 30 åren och av dessa var 36 brittiska, 10 tyska, 8 franska, 4 ryska, 4 holländska, 3 norska, 1 danskt och 1 schweiziskt. En vanlig uppfattning var dock att utländska försäkringsbolag dränerade inhemskt kapital, vilket behövdes för att finansiera industrialiseringen. Emellertid var de internationella försäkringsbolagen viktiga för att säkra större risker, men än viktigare som överförare av modern försäkringskunskap, ofta genom sina generalagenter som senare blev grundare av inhemska försäkringsbolag.⁵

Enligt en dåtida uppskattning var ungefär en sjättedel av det svenska försäkringsbeståndet i byggnads- och lösöresrisker tecknade hos utländska bolag.⁶ Det är däremot svårt att jämföra de svenska och utländska bolagens premieintäkter. De svenska drev så kallad allframtidförsäkring, där försäkringstagarna betalade avgifter under ett visst antal år och därefter endast underkastas extra uttaxeringar efter mer omfattande bränder, medan de utländska anstalterna använde fasta årliga premier. De svenska bolagens beräkningsgrunder för premiesättningen var emellertid så undermåliga att vissa försäkringsobjekt, till exempel vissa industririsiker, oftast inte accepterades alls av de svenska bolagen.⁷ De utländska försäkringsbolagen hade både differentierade och fasta premier som inte kunde ändras under kontraktets löptid. De kunde också ta emot större försäkringsobjekt eftersom de genom återförsäkring fördelade vidare delar av risken till andra bolag. Därigenom hade de ett övertag gentemot de svenska försäkringsanstalterna. Det

⁴ Dahlgren, T., "Upptäcktsresa i tiden kring den moderna försäkringens verksamhetens tillkomst i Sverige – Malmö en invandringshamn för försäkringsbolag för 100 år sedan", *Nordisk Försäkringstidskrift*, Stockholm 1962, s. 273–309. Larsson, M. och Lönnborg, M., "Den svenska finansmarknadens utveckling i ett långsiktigt perspektiv", I: Grip, G., red., *Folksam 1908–2008. Mer än endast försäkring*, Stockholm 2009.

⁵ Bergander, B., a.a.

⁶ Bergander, B., a.a., s. 52 f.

⁷ Bergander, B., a.a., s. 52.

fanns således behov av nya och mer moderna organisationer som kunde ta emot större industririsker men också erbjuda livförsäkringar till främst bättre bemedlade samhällsgrupper.

Framväxten av den moderna försäkringsmarknaden och lagstiftningen

Vid mitten av 1800-talet började den svenska industrin att växa fram. Ångsågen gjorde det möjligt att exploatera de norrländska skogstillgångarna och samtidigt minskade transportkostnaderna och exporten ökade. Bessemermetoden och ett förbättrat kommunikationsnät bidrog till att järntillverkningen växte till en storindustri. Urbaniseringen av det svenska samhället var en följd av stadsnäringarnas expansion och en ökad produktivitet inom jordbruket. Industrialiseringen medförde betydande kapitalinvesteringar och behovet av att minska riskerna växte påtagligt. Det blev också tydligt att de äldre bolag inte anpassat sig till de nya omständigheterna och det fanns ett behov av ett modernt försäkringsbolag som inte kunde ändra premier beroende på större stadsbränder.⁸

Dessutom fanns det ett behov av bolag med fasta premier inom livförsäkring. Det var främst familjen som tog hand om de äldre i jordbrukssamhället. Men det fanns även andra arrangemang, såsom pensioner från gille inom vissa yrken och pensionsfonder för statligt anställda inom den civila förvaltningen, exempelvis bland militärer och präster. Samhällsomvandlingarna under 1800-talet skapade dock nya krav. Den enda möjligheten att teckna en modern livförsäkring var genom utländska bolag, vilket ytterligare förstärkte kritiken om att svenska besparingar försvann utomlands. Det fanns också exempel bland grannländer som försökt lösa problemet. År 1842 bildades ett danskt ömsesidigt och statligt garanterat bolag, Livförsäkringsanstalten i Köpenhamn. Under riksdagen 1844–45 presenterades ett förslag om att inrätta så kallade regionala försäkringsbolag, som mer eller mindre kopierade det statligt ägda danska bolaget. År 1850 startades så kallade Ränthe- och Kapitalanstalter i Stockholm och Örebro, och efter trettio år existerade femton sådana bolag. Dessa anstalter ombildades på 1900-talet till bolaget RKA och införlivades på 1990-talet i Handelsbanken.⁹

⁸ Bergander, B., a.a.

⁹ Grip, G., Från ränthe- och kapitalförsäkringsanstalt till Handelsbanken liv: RKA ömsesidigt livförsäkringsbolag : 1850–1992, Stockholm 1992.

Ränte- och kapitalförsäkringsanstalterna hade emellertid problem att expandera och därför kom upprepade politiska propåer för att skapa försäkringskapacitet. Vid 1853 års riksdag presenterades ett förslag om att bilda en rikstäckande svensk livförsäkringsanstalt som godkändes sommaren 1854. Men privata intressen hann före och bildade 1855 det blandade bolaget – det vill säga som erbjöd både brand- och livförsäkring – Skandia. Därför realiserades aldrig de statliga ambitionerna. Grundaren av Skandia var juristen och tidigare generalagent för flera utländska försäkringsbolag Carl Gustaf von Koch. En viktig drivkraft bakom grundandet var just att undvika att inhemskt kapital, genom utländska bolag, försvann utomlands, utan borde istället stödja finansieringen av den framväxande svenska industrin. Ett av de stora problemen med att bilda ett *försäkringsaktiebolag* var att skriva bolagsordningen och därför blev den väldigt detaljerad.¹⁰ Dessutom infördes i bolagsordningen flera viktiga och nyskapande principer som kom att ligga till grund för övriga aktiebolag som bildades men även den framtida försäkringslagstiftningen, se nedan. Det ska understrykas att Skandia var en helt ny typ av organisation som till skillnad från de befintliga bolagen kunde erbjuda fasta premier, vilka inte kunde ändras under kontraktens löptid. Detta revolutionerade försäkringsmarknaden, framför allt var det möjligt att försäkra större fabriker. Det ska också påpekas att de svenska bolag – med inspiration från utländska bolag – återförsäkrade en del av sina risker hos utländska bolag, vilket gjorde det möjligt att teckna mycket höga försäkringsbelopp.

Eftersom Skandia var det första aktiebolaget på marknaden var det extremt viktigt att få allmänhetens legitimitet. För att uppnå så hög stabilitet som möjligt valdes en lösning med ett så kallad ”blandat” bolag där Skandia sålde såväl brand- som livförsäkring, särskilt med hänsyn till att den sistnämnda branschen ansågs vara så riskfylld. Grundfonden sattes också till ett mycket högt belopp, 15 miljoner riksdaler riksmünt. Emellertid betalades endast en tiondedel av aktiekapitalet medan den återstående delen – grundfondförbindelser – skulle betalas in vid behov. År 1866 grundades det andra aktiebolaget, Svea i Göteborg som också blev ett blandat bolag och grundfonden sattes till ett något mindre belopp, 10 miljoner riksmünt (även där betalades bara en tiondel av kapitalet).¹¹

¹⁰ Leffler, J., *Försäkringsaktiebolaget Skandia 1855–1905*, Stockholm 1905.

¹¹ Lönnborg, M., “The transition from an innovator to an entrepreneur: A Swedish case in the insurance industry”, I: Ekberg, E., Thonstad Sandvik, P. och Øksendal, L. F., *Skarpe briller og bitre piller. Festskrift til Harald Espeli og Finn Erhard Johannessen*, Oslo 2025. Bring, E., *Brand- och Lifförsäkrings AB Svea*, Göteborg 1917.

Tanken var att en kombination av brand- och livförsäkring innebar en större finansiell stabilitet för bolagen och borgade för en långsiktig överlevnad. Detta skapade emellertid en debatt om två så olika verksamheter verkligen borde drivas inom samma organisation. Särskilt i samband med större stadsbränder i slutet på 1860-talet uppstod frågan om det var sunt att blanda dessa försäkringsformer. Med tanke på att livförsäkringskontrakt kunde löpa under mycket lång tid föreföll det mer fördelaktigt att särskilja liv- och skadeförsäkring. Dessutom visade stadsbränderna att det trots allt var enklare att kalkylera livförsäkringspremier än för skadeförsäkring. Avslutningsvis så var överskotten inom livförsäkring betydligt högre än för skadeförsäkring för perioden 1855 till 1870, vilket ökade intresset för att etablera renodlade livförsäkringsbolag.¹²

År 1871 bildades Sveriges första renodlade livförsäkringsaktiebolag, Nordstjernen, i Stockholm under ledning av Otto Samson, som är ett namn som vi kommer återkomma till. Redan 1873 grundades ytterligare ett renodlat livförsäkringsaktiebolag i samma stad, Thule – som också återkommer i den här historien. Med tiden framstod den så kallade separationsprincipen, det vill säga en formell uppdelning mellan liv- och skadeförsäkring som en förnuftig princip och endast ett nytt bolag, Skåne i Malmö, fick 1884 tillstånd att driva blandad försäkringsverksamhet. Därefter godkändes enbart försäkringsbolag som koncentrerade sig antingen på liv- eller skadeförsäkring.

Den svenska försäkringsmarknaden kännetecknades inledningsvis av samverkan. Skandia och Svea hade ett nära samarbete, där Svea fick uppgifter om beräkningsmetoder, utformning av blanketter, instruktioner till agenter och annan information som var nödvändiga för att driva försäkringsrörelse. Samarbetet syftade främst till att forma en allians mot och driva ut utländska försäkringsbolag, vilka vid denna tid var helt dominerande, från den svenska marknaden. När Nordstjernen bildades blev bolaget snabbt införlivad i samarbetet men när Thule grundades fanns ett utbrett misstroende gentemot bolaget. Thule var liksom Nordstjernen ett renodlat livförsäkringsaktiebolag men introducerade en nyhet som verkligen utmanade de äldre bolagen. Thule utlovade försäkringstagarna en del i bolagets vinst – efter att reservfonden hade byggts upp. Dessutom skulle kunderna få välja en revisor (av tre) för att öka

¹² Englund, K., Försäkring och fusioner. Skandia, Skåne, Svea, Thule, Öresund 1855–1980, Stockholm 1982.

insyn i bolagets verksamhet. Det var emellertid vinstdelningen – vilken enligt kritikerna skulle urholka bolagets soliditet – som kom att bli en stridsfråga och ledde till en pressfejd. På ena sidan stod Otto Samson, vd för Nordstjernan som använde den unge August Strindberg, då redaktör för Svensk Försäkringstidning, för att misskreditera Thule.¹³ Denna historia kommer diskuteras närmare nedan.

För att beskriva branschens framväxt kan sägas något om utvecklingen av antalet bolag, vilket tydligt visar att det var en marknad under expansion. Den första offentliga statistiken publicerades 1889 och då fanns 22 aktiebolag och 18 rikstäckande ömsesidiga försäkringsbolag. Majoriteten var emellertid främst lokala sockenbolag och dess antal kom att växa kraftigt. Nybildningen av såväl aktiebolag som ömsesidiga bolag mot slutet av 1800-talet bidrog till att det svenska försäkringsväsendet fick en fragmenterad struktur. Marknaden dominerades till antalet helt av regionala och lokala ömsesidiga bolag, men även antalet rikstäckande bolag var relativt stort. Någon genomgripande strukturell förändring skedde heller inte på den svenska försäkringsmarknaden under första hälften av 1900-talet. Det kan också påpekas att efter 1960-talet genomfördes ett stort antal fusioner, där nästan samtliga försäkringsaktiebolag bildade Skandiakoncernen, medan de ömsesidiga bolagen kom att ingå i Trygg-Hansa koncernen. Dessutom koncentrerades även sockenbolagen till ett färre antal bolag men som visas i tabell 1 var de över 1 300 år 1950.¹⁴

Intentionen att ”driva ut” de utländska bolagen från Sverige var inte särskilt framgångsrik. Antalet ökade kraftig fram till första världskriget men därefter lämnade de successivt marknaden. Dessutom kom nästan samtliga svenska försäkringsaktiebolag (även vissa ömsesidiga) att expandera på utländska marknader. Exempelvis de blandade bolagen, Skandia, Svea och Skåne, samarbetade med utländska bolag och mellan 50–70 procent av deras premieinkomster kom från utlandet redan i slutet på 1800-talet.¹⁵

¹³ Palme, S., *Thule under femtio år*, Stockholm 1923.

¹⁴ Englund, K., a.a.

¹⁵ Lönnborg, M., *Internationalisering av svenska försäkringsbolag. Drivkrafter, organisering och utveckling 1855–1913*, Uppsala 1999.

Tabell 1: Antal försäkringsbolag i Sverige 1889–1950

Bolagsform	1889	1900	1910	1920	1930	1940	1950
Aktiebolag	22	35	34	55	45	47	49
Ömsesidiga bolag, Totalt	539	707	1 186	1 189	1 357	1 264	1 334
<i>Varav</i>							
Rikstäckande	18	30	66	99	93	94	75
läns- och häradsbolag	123	127	108	85	214	177	135
Sockenbolag	398	550	1 012	1 005	1 050	993	1 124
Utländska bolag	44	77	113	66	41	42	38

Källor: Sveriges Officiella statistik, Försäkringsväsendet i riket (1889–1900), Försäkringsinspektionens underdåniga berättelse till Kungl. Maj:t beträffande försäkringsväsendet i riket (1910). Enskilda försäkringsanstalter (1920–1950).

En betydelsefull del för att stabilisera marknaden var framväxten av en särskild försäkringslagstiftning som saknades under hela 1800-talet och hotade branschens legitimitet bland allmänheten. I brist på lagstiftning skapade branschen egna spelregler genom avtal och/eller med hjälp av stödjande organisationer. Inledningsvis var dessa substitut för en frånvarande lagstiftning men de blev sedermera instrument för att praktiskt tolka den befintliga lagstiftningen. Marknadens traditioner har ofta understött det formella regelverket, särskilt med hänsyn till att överenskommelser inom branschen ofta blev inkluderade i lagstiftningen. Framväxten av regleringar skedde successivt och byggde framför allt på principer som aktörerna skapade själva i och med grundandet av aktiebolag. Flera av principerna infördes i samband med att Skandia bildades. Den första principen var att staten (först Civildepartementet men från 1904 den nya myndigheten Försäkringsinspektionen, och från 1991 Finansinspektionen) när som helst och utan förvarning hade möjlighet att inspektera bolagets verksamhet på plats. Denna bestämmelse kom sedan att infogas i bolagsordningarna för samtliga försäkringsbolag som bildades efter Skandia. En annan viktig princip, som också infördes i Skandias bolagsordning, var den så kallade soliditetsprincipen, det vill säga att bolaget alltid skulle kunna fullgöra sina åtaganden och att dess värdehandlingar förvarades på en säker plats. Vidare infördes i bolagsordningen den så kallade publicitetsprincipen, vilken innebar att bolagets revisions-

berättelse skulle tryckas och skickas till aktieägare och regering. Dessutom infördes den så kallade separationsprincipen, att man inte kunde ha liv- och brandförsäkring inom samma bolag (men endast informellt och blev först 1948 del av försäkringslagstiftningen). Det var extremt viktigt med legitimitet bland allmänheten eftersom bolaget tog emot premier i förskott. Möjligheterna för staten att utan förvarning gå igenom bolagets räkenskaper ska betraktas från detta perspektiv.

Avsaknaden av lagstiftning bidrog till samförstånd på marknaden men även instabilitet bland aktörerna var viktig för att driva kraven på reglering. År 1874 gick sjöförsäkringsbolaget Neptunus i konkurs då man expanderat allt för kraftigt i såväl Sverige som utomlands med alltför begränsade resurser. Det blev tydligt att branschen behövde en speciallagstiftning för att undvika konkurser i framtiden som kunde skada hela försäkringsmarknadens förtroende. Det behövdes helt enkelt en branschorganisation som kunde driva branschens gemensamma frågor och utgöra en mötesplats för marknadens aktörer. Resultatet blev bildandet av Svenska Försäkringsföreningen (SFF) den 8 februari 1875 av 5 stiftare, bland annat vd för Skandia, Nordstjernen och Thule som dragit upp riktlinjerna för verksamheten.¹⁶

Trots ansträngningar från branschen lyckades de enbart delvis att införa en formell reglering och 1887 etablerades en provisorisk lagstiftning som bland annat öppnade möjligheten för ömsesidiga livbolag att starta verksamhet. De livbolag som bildades mot slutet av 1800-talet var antingen ömsesidiga bolag eller aktiebolag med begränsat aktiekapital, och med vinsträtt och medbestämmande för sina kunder. De mindre, ömsesidiga bolagen bidrog till att förnya livförsäkringsmarknaden genom att införa den så kallade folkförsäkringen, med låga premier och veckovisa premiebetalningar, som nådde även mindre bemedlade delar av befolkningen.¹⁷

Mot slutet av 1800-talet blev motsättningarna mellan de kapitalstarka aktiebolagen och de mindre, ömsesidiga försäkringsbolagen allt tydligare.

¹⁶ Kleverman, A. och Lönnborg, M., "Svenska Försäkringsföreningen ur ett historiskt perspektiv", *Nordisk Försäkringskrift* 4, Stockholm 2015. Kleverman, A. och Lönnborg, M. "Svenska Försäkringsföreningen. I det förgångna och i framtiden", I: Bratt, C., Kleverman, A. och Strömbäck, E., *Svensk försäkrings framtid*, Stockholm 2000.

¹⁷ Larsson, M., Lönnborg, M. och Svärd, S-E., *Den svenska försäkringsmodellens uppgång och fall*, Stockholm 2005. Eriksson, L., *Life after death. The diffusion of Swedish life insurance. Dynamics of financial and social modernization 1830–1950*, Umeå 2011. Sjöblom, A., *Trygghet som handelsvara. Privat folkförsäkring i det framväxande välfärdsamhället 1900–1950*, Stockholm 2016. Larsson, M. och Lönnborg, M. *Ömsesidig försäkring. Bolag, kunder och marknad*, Stockholm 2025.

Kritiken kom främst från de stora aktiebolagen som menade att den begränsade kapitalbasen i såväl ömsesidiga bolag som vissa mindre aktiebolag innebar en osäkerhet för försäkringstagarna. Detta bekräftades enligt dem av att flera mindre, ömsesidiga bolag med ekonomiska bekymmer tvingats fusionera med mer solventa ömsesidiga försäkringsbolag. Enligt aktiebolagen skapade deras större kapitalbas förtroende hos den breda allmänheten. De lågkapitaliserade bolagen äventyrade därför hela branschens legitimitet. De ömsesidiga bolagen såg helt annorlunda på problematiken. Dessa menade att försäkringsaktiebolagen band upp för mycket kapital i egna aktier, vilket medförde en årlig utdelning som urholkade försäkringstagarnas kapital.

Debatten mellan de ömsesidiga bolagen och aktiebolagen fördes främst i olika försäkringstidningar och kom att kallas för den ”stora principstriden” och kulminerade åren 1900–1902. Motsättningarna framställdes som en kamp om hur försäkringsbolagen borde organiseras för att tillgodose försäkringstagarnas intressen på bästa sätt. Principstriden fick sin upplösning i och med att en försäkringsrörelselag efter decenniernas diskussioner – och institutionell samordning med Norge och Danmark – kunde antas 1903, och de båda organisationsformerna erkändes som legitima av lagstiftningen. Det kan också uttryckas som att aktiebolag och ömsesidiga bolag från ett legalt perspektiv betraktades som likvärdiga. Därefter försvann frågan om de skilda företagsformerna från agendan, och det blev en naturlig uppdelning av marknaden. Aktiebolagen vände sig främst till företagssektorn och de bättre bemedlade i storstäderna, medan de ömsesidiga bolagen framför allt hade sina kunder bland arbetarklassen och mindre företag. Lagstiftningen byggde på de principer som hade införts i bolagsordningarna på 1800-talet. Försäkringsrörelselagstiftningen kom sedermera att kompletteras med en försäkringsavtalslag 1928. Sammanfattningsvis var reglerna till stora delar sprungna från marknads aktörer men ansågs av staten ha stabiliserat marknaden. Detta samförstånd mellan marknad och stat kom helt att förändras i och med 1948 års försäkringslagstiftning, där politiska välfärds mål kom att styra marknaden på ett helt nytt sätt.¹⁸

¹⁸ För en närmare beskrivning av marknaden och lagstiftningens utveckling, se Enskilt försäkringsväsen. Hur det vuxit fram och hur det övervakas. Beskrivet av Försäkringsinspektionen, Stockholm 1954. Larsson, M. och Lönnborg, M., a.a., Stockholm 2009.

Försäkringsmarknaden och August Strindberg

Avslutningsvis diskuterar kapitlet August Strindberg och några av hans förehavanden inom branschen i början på 1870-talet. Försäkringsmarknaden var således fortfarande under uppbyggnad och det saknades en särskild lagstiftning, med andra ord var situationen för bolagen relativt instabil. Som tidigare nämnts finns ett annat kapitel i denna volym av Cecilia Falkman som framför allt analyserar Strindbergs diskussioner om försäkring i Röda rummet. Därför fokuseras här på den pressfejd som han blev en viktig del av. Johan August Strindberg föddes i Stockholm den 22 januari 1849 och var ungefär 24 år när denna historia inträffade. August tog studentexamen 1867 och började då studier vid Uppsala universitet. Han avbröt studierna efter en halv termin och började arbeta först som folkskollärare, därefter som privat lärare, samtidigt som han återupptog studierna för att bli läkare. Det var inte särskilt framgångsrikt och därefter försökte han på en karriär som skådespelare och blev statist vid Dramatiska teatern. På ett relativt tidigt stadium tröttnade han även på denna karriär och återvände 1870 till Uppsala universitet. Det var då han började skriva och hans talang uppmärksammades på ett tidigt stadium. Han fick redan 1871 ett stipendium av kung Karl XV för framtida universitetsstudier. Efter två år och utan att ha tagit någon examen, återvände emellertid August till Stockholm och började då bland annat skriva artiklar om konst i dagstidningar och även skriva texter på uppdrag.

En av dessa aktörer som anlätade Strindberg var Nordstjernen, Sveriges första renodlade livförsäkringsaktiebolag. Initiativtagare och första vd var Otto Samson som försökte finna olika tillvägagångssätt för att sprida kunskap – eller som det kallades på den tiden, propaganda – om livförsäkring bland allmänheten. I slutet på 1872 lyckades han få Albert Bonnier att i sin litterära kalender – kallad Svea – publicera en artikel som skulle visa fram de positiva sidorna med livförsäkring. Det handlade om att lyfta fram livförsäkring som en naturlig del av det ”moderna” samhället. Eftersom den spirande industrialiseringen och urbaniseringen hade förändrat den traditionella lösningen med försörjning av de äldre inom hushållet, fanns en stor potentiell marknad för privat försäkring. Samson ville därför öka kunskapen om livförsäkringen bland allmänheten generellt men givetvis i synnerhet för hans eget bolag Nordstjernen.¹⁹

¹⁹ Lönnborg, M., ”August Strindberg och försäkringsmarknaden”, Nordisk Försäkringstidskrift 4, Stockholm 2012.

För att skriva artikeln fann Bonnier en ung skribent som hade skrivit ett par mindre teaterstycken men också ett par artiklar i dagspressen, nämligen August. Det ska också nämnas att det finns andra förklaringar till att August fick uppdraget. Ett är att kontakten mellan Samson och Strindberg förmedlades av hans bror, Axel, som var anställd på Nordstjernen som tjänsteman.²⁰ Oavsett hur relationen mellan Samson och Strindberg etablerades, var resultatet i Svea en novell med namnet "Något att tänka på" där en flicka från landet i brevform berättar om sina upplevelser från Stockholm. Berättelsen handlar om flickans farbror och morbror, där den förstnämnda har en livförsäkring medan den sistnämnda inte har någon och vilka förödande konsekvenser detta fick för morbroderns familj, se vidare i Cecilia Falkmans kapitel.

Givetvis nämndes livförsäkringsbolaget Nordstjernen i artikeln, två gånger. Otto Samson måste ha varit nöjd med novellen för detta blev början på ett mycket mer omfattande engagemang. Den 15 februari 1873 blev Strindberg redaktör och utgivare för Svensk Försäkringstidning som skulle tjäna som Nordstjernans språkrör till allmänheten men också ha en roll för att sprida information inom branschen. Även flera andra försäkringsbolag var med och finansierade verksamheten, vilket kom att få återverkningarna på den här historien. Tanken var att 24 nummer skulle komma ut årligen. Tidningen var oftast 8 sidor lång och innehöll exempelvis årsberättelser för enskilda bolag, refererat från möten, meddelanden från olika bolag, allmänna notiser och artiklar om försäkringsmarknaden. I det första numret av Svensk Försäkringstidning uttryckte redaktör och ansvarig utgivare Strindberg det på följande sätt:²¹

Anmälan

Utgifvaren af Svensk Försäkringstidning inbjuder härmed till prenumeration. Tidningens syfte och hållning torde framgå af innehållet i detta nummer.

*Svensk Försäkringstidning utkommer tvenne gånger i månaden med prenumera-
tionspris 6 Rdr per år, postafgiften inberäknad. Prenumeration sker i Stockholm hos
hrr Bokhandlare; i landsorten på resp. postkontor, och lemnas prenumeration endast
på helt år.*

Annonser intagas efter 10 öre peitrad.

²⁰ Englund, K., Skandiamän och andra försäkringsmän 1855–1970. Femtio biografiska studier, Stockholm 1993, s. 64.

²¹ Eklund, T., "August Strindberg, Nordstjernen och Svensk Försäkringstidning", I: Lif-försäkrings- Aktiebolaget Nordstjernen 75 år. En översikt av 25-årsperioden 1922–1946, Stockholm 1946, s. 43.

De ärade Försäkringsbolag, som önska meddela redogörelser öfver sin verksamhet, årsberättelser eller uppsatser rörande försäkringsväsendet, torde inskicka desamma till Redaktören.

All den opartiskhet och urskiljning, man har rätt att fordra af en facktidning, anser sig Utgifvaren kunna garantera.

Enligt en passage i Tjänstekvinnans son var han länge tveksam till att åta sig uppdraget som redaktör men hans ansträngda ekonomiska situation gjorde det omöjligt att tacka nej:

”En dag, när nöden var som störst, kommer en delegerad av Röda Rummet, eljes vice häradshövding och banktjänsteman, och frågar Johan om han, såsom skrivkunnig, skulle vilja ha en god idé till ingivandet av en tidning.

Intresset för försäkringsväsendet hade nämligen på sista åren tilltagit i hög grad, och de många olikartade försäkringsbolagen ägde tusentals agenter i landet, vilka skulle bilda en självskriven prenumerantkrets till den föreslagna tidningen. Johan svarade, som sant var, att han ej begrep den affären alls. Vännen invände, att han kunde sätta sig in i den på kort tid, och att han dessutom skulle få vid sin sida en matematiker och en i försäkringsväsendet väl bevandrad direktör, så att han själv endast skulle bli utgivare, redigera artiklarne, ombesörja korrektur och tryckning

Nej, det ville han inte, ty då skulle han bara bli en bulvan, och han kunde icke veta vilka ärenden han kunde få gå. Underhandlingarne nedlades för en tid, men togos upp igen. Nu kom man med erbjudande av garantier.

Alla bolag hade till hälften lovat understödja företaget, och det var icke fråga om att stödja något bolag, endast befordra försäkringsväsendet i allmänhet. Han skulle reflektera, och som han icke hade annat bröd och han ansåg det ena lika bösch som det andra, så öppnade han underhandlingar. Garantierna syntes lovande, och så fick han bordet fullt med böcker och tidningar som han skulle studera.”

Det fanns emellertid en helt annan agenda bakom tillblivelsen av tidskriften, vilken stod stick i stäv med avsiktsförklaringen och särskilt delen om ”opartiskhet”. Samtidigt som tidningen lanserades hade Nordstjernan fått en ny konkurrent, nämligen bolaget Thule. Det sistnämnda bolaget var, liksom Nordstjernan, ett renodlat livförsäkringsbolag men introducerade en nyhet som utmanade de äldre bolagen. Thule utlovade försäkringstagarna en del i bolagets vinst – efter att reservfonden hade byggts upp. Dessutom skulle kunderna få välja en revisor (av tre) för att öka insyn i bolagets verksamhet. Det var emellertid vinstdelningen som kom att bli en stridsfråga och faktiskt utmynnande i den första (av många över tid) pressfejder där Strindberg var inblandad.

Strindberg använde en hel del av det material som han upplevde inom försäkringsvärlden sedermera i litterär form. I hans självbiografi "Tjänstekvinnans son" uttryckte han motivet bakom sitt engagemang i Svensk Försäkringstidskrift och angreppet på bolaget Thule, vilket ledde till pressfejden, på följande sätt:²²

"Kritiskt anlagd och fast besluten att icke gå ärenden, utan verkligen hålla ögat på alla avsteg, börjar han med en kritik på ett uppstående bolag, som ville nedsätta premierna och utlovade andel i vinst. Som bolagssvindeln inom försäkringsväsendet i utlandet tagit fart, och konkurrensen hänsynslöst bedrevs med nedtryckning av premierna, drog han till med en varning. Varje nedsättning i premierna minskade de försäkrades garantier och vore svindel. Detta var oklokt för tidningens bestånd, och polemik uppstod, naturligtvis hänsynslös och med beskyllningar."

Enligt Strindberg (med största sannolikhet uttalat av Samson) var nedsättningen av premier helt enkelt något som skulle minska bolagets soliditet och leda till urholkning av dess tillgångar. Detta skulle i slutändan drabba försäkringstagarna efter bolagets konkurs. Det rörde sig enligt Strindberg helt enkelt om svindel. Strindberg hade också läst en tysk försäkringsartikel som argumenterade för att det "moderna" samhällets urbanisering och de bristfälliga arbets- och bostadsförhållandena i de större städerna skulle leda till en lägre genomsnittlig livslängd bland allmänheten. Strindberg tolkade detta som att det skulle inträffa en "överdödlighet" bland nystartade livförsäkringsbolags kunder och att, som Thule, dela ut delar av vinsten till försäkringstagarna, skulle underminera bolagets överlevnad. Det förefaller inte helt sannolikt att det var något som ursprungligen kom från Samson utan en helt egen slutsats men att industrialiseringen skulle leda till en lägre genomsnittlig levnadslängd realiserades inte, utan ökade kraftigt istället.

Angreppet på Thule inleddes i numret av den 1 april 1873, till att börja med i relativ artig ton. Strindberg påpekade att löftet om andel i vinst hade väckt misstänksamhet bland fackmän men slagit allmänheten med glad förvåning:²³

"Såsom stående utom både lägren, kunna vi med lugn skärskåda saken och på samma gång vi aflägsna hvarje skymt af misstanke om Thules soliditet gifva allmänheten en liten fingervisning". Därför kunde Thules beräkningar om en ökad årlig vinst och

²² Strindberg, A., Tjänstekvinnans son, 1996:1886 s. 56.

²³ Eklund, T., a.a., Stockholm 1946, s. 43.

antagandet om en ökad genomsnittlig livslängd bland allmänheten endast bero på: "oförlätlig obekantskap med hvad till en försäkringsrörelse hörer."

Aktuarien för Thule, Hugo Gyldén – för övrigt professor i astronomi – kommenterade artikeln på ett humoristiskt sätt, vars ironiska andemening var att Strindberg som framstående "fackman" inom livförsäkringens område måste ha kommit på en helt ny och revolutionerade teori om hur premiereserven borde beräknas:²⁴

"Då ni konstaterat det faktum, att dödsfallens antal i början av bolagens verksamhet är mindre än det, som blifvit påräknadt, men sedermera blifver större, så har Ni säkerligen i beredskap någon ny teori för beräkningen af liffförsäkringsfonden eller premiereserven, hvilket Ni torde hafva godheten att offentligen meddela."

Strindberg blev hemskt upprörd på den ironiska och överlägsna attityden (vilket var hans eget signum) och började skriva hätska inlägg mot Thule och särskilt Gyldén. Dessutom fick Gyldén stöd från Svensk Handels- och Industri Tidning där man också påpekade att Strindberg agerade som bulvan åt Thules konkurrenser. I den sistnämnda tidskriften publicerade Hugo Gyldén ett öppet brev till chefredaktören för Svensk Försäkringstidning, vilken avslutade på följande sätt:²⁵

"Nu kan jag endast tillråda Eder att flitigt studera de ämnen Ni utgifver Eder att förstå, att iakttaga mera måtta, då Ni talar till personer, hvilka dock veta minst lika mycket som Ni, och slutligen, om Eder tidskrifts framtid ligger Eder om hjertat, att försöka frigöra densamma från den tendens till skandal, som den hittills antydt"

Strindberg fick delvis stöd från en annan tidning, Svensk Börstidning, som också hade kritiserat Thule, men efter flera bittra repliker fick Strindberg nog sommaren 1873. Han "flyttade" kontoret till Kymmendö i Stockholms skärgård (vilket troligen var en omskrivning för semester). Dessutom hade det uppstått osämja om hans lön. Samson var inte längre lika nöjd med adeptens insatser och slutat betala ut lön. Det hade emellertid inkommit medel till redaktionen från andra försäkringsbolag för att täcka kostnader för tryckning av tidskriften, vilka istället hamnade i Strindbergs ficka. Enligt honom var det rättmätig lön medan Samson betraktade det som försäkring och samarbetet avbröts fullständigt. Den 13 juli kom det sista numret ut av

²⁴ Eklund, T., a.a., s. 43.

²⁵ Eklund, T., a.a., s. 44.

tidskriften. Sammanfattningsvis slutade historien med att Thule föreföll vara ett bolag som hade framtiden för sig och Strindberg lämnade försäkringsvärlden och striden ebbade ut. Det kan också nämnas att Thule på 1960-talet fusionerades och blev en del av Skandiakoncernen men namnet återupplivades 2011. Bolaget återuppstod som en stiftelse och var den organisation som möjliggjorde att Skandia omvandlades från ett aktiebolag till ett ömsesidigt försäkringsbolag 2014.²⁶

Sammanfattande diskussion

Den svenska försäkringsmarknaden växte fram successivt. Före introduktionen av försäkringsaktiebolag på 1850-talet fanns en myriad av olika försäkringslösningar som byggde på ömsesidiga principer – i princip ägda av sina försäkringstagare utan någon form av premiereserv. Det var emellertid efter bildandet av Skandia som det moderna försäkringsväsendet successivt börjades formeras och ett stort antal aktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag bildades. När August Strindberg blev inblandad i debatten om marknads fördelar och nackdelar var branschen fortfarande under uppbyggnad och det saknades en specifik försäkringslagstiftning – det skulle dröja till 1903 innan en sådan var på plats.

Det fanns således flera beröringspunkter mellan August Strindberg och den svenska försäkringsmarknaden, läs vidare i Cecilia Falkmans kapitel. Gällande rollen som redaktör och utgivare för Svensk Försäkringstidning var Strindberg ”bulvan” för Otto Samson och bolaget Nordstjernen för att kritisera den nya konkurrenten Thule. Det var inte möjligt för Samson att själv driva denna fråga eftersom det fanns en ”gentlemen agreement” inom branschen att offentligt inte kritisera andra bolag. Emellertid förefaller Samson inte ha bidragit tillräckligt mycket med sina fackkunskaper, vilket tvingade Strindberg att föra en teoretisk diskussion om ett ämne som han inte behärskade fullständigt. Replikerna från Thules chefsaktuarie, Hugo Gylden, med en ”överlägsen” och ironisk ton – vilket brukade vara Strindbergs egen metod – gjorde honom mycket upprörd och ledde till en pressfejld.

Det kan också påpekas att Strindberg blev utnyttjad av Samson för att försöka starta en massmedial storm mot bolaget Thule som, enligt honom, hotade branschens överlevnad. Men med tanke på att Strindberg helt sonika

²⁶ Larsson, M. och Lönnborg, M., *Omvandlingar. Försäkringsaktiebolaget Skandia 1990–2016*, Stockholm 2019.

lämnade sitt uppdrag som redaktör för tidskriften – och tog en lång semester ute i Stockholms skärgård – så upphörde relationen mellan Samson och Strindberg. Den sistnämnda kom istället att använda sina nyvunna erfarenheter från försäkringsvärlden i sin prosa.

Vidare ska också påpekas att Strindbergs negativa inställning till Thule förändrades med tiden. År 1880 tecknade han en livförsäkring i bolaget till ett värde av 5 000 kronor (ungefär 370 000 kronor i 2026 års priser). Detta var ett tungt vägande skäl för att August hade reviderat sin uppfattning om Hugo Gyldéns akturiella färdigheter. Dessutom lämnade hans bror Axel anställningen på Nordstjernen och blev tjänsteman på Thule 1883.²⁷ Sammanfattningsvis förefaller familjen Strindberg ha ändrat inställningen till livförsäkringsbolaget med nya principer.

Avslutningsvis kan nämnas att Thule kom att bli en mycket viktig aktör på den svenska försäkringsmarknaden och bolaget kom att bli drivande för utvecklingen av livförsäkringsbranschen. De var bland annat drivande bakom den informella ”ömsesidighetsprincipen” som innebar att allt överskott inom livförsäkring – oavsett om det var ett aktiebolag eller ömsesidigt bolag – skulle tillfalla försäkringstagarna. Principen blev en formell regel i och med 1948 års försäkringslagstiftning och det som vi fortfarande kallar ”traditionell livförsäkring”. Det var framför allt Sven Palme (1854–1934 och farfar till statsminister Olof Palme) vd för Thule mellan 1888–1931 som stod bakom principen under hans devis för livförsäkring: ”Grunden är vetenskap, medlet är affärsmässighet, målet är aktiv socialpolitik”.²⁸

²⁷ Eklund, T., a.a., s. 47.

²⁸ Larsson, M. och Lönnborg, M., *Scor Sweden Re. 100 Years of Swedish (Re)Insurance History*, Stockholm 2014.

